Näkövammaisten liitto ry

27.4.2022

Eduskunta / Liikenne- ja viestintävaliokunta
LiV@eduskunta.fi

Lausuntopyyntö 22.4.2022

Asia Liikenne- ja viestintävaliokunta torstai 28.04.2022 klo 12.00 / HE 41/2022 vp / Lausuntopyyntö

Näkövammaisten liitto ry kiittää eduskunnan liikenne- ja viestintävaliokuntaa mahdollisuudesta saada lausua jättää kirjallinen asiantuntijalausunto koskien hallituksen esitystä eduskunnalle tuotteiden ja palvelujen esteettömyysvaatimuksia koskevan direktiivin täytäntöönpanoa koskevasta lainsäädännöstä.

Esteettömyysdirektiivi on merkittävä kuluttajapolitiikan uudistus. Se toteuttaa osin YK:n vammaisyleissopimusta EU:ssa ja edistää useamman henkilön mahdollisuutta hyödyntää tuotteita ja palveluita itsenäisesti mahdollistaen paremmat edellytykset osallisuudelle yhteiskunnassa. On tärkeä huomioida myös demografinen kehitys; Suomessa on 1,2 miljoonaa yli 65-vuotiasta, joilla myös on tarve saada saavutettavia sekä esteettömiä tuotteita ja palveluita. Tämän vuoksi on tärkeää, että taataan, että uudistus on vaikuttava eikä vain vesitetty paperitiikeri.

Lainsäädännön luomalla paineella luodaan kestävät perusteet käytettävyyden, esteettömyyden ja saavutettavuuden kehittämiselle ja parantamiselle kaikille käyttäjille ja kuluttajille.

Näkövammaisten liitto on tämän lainsäädäntöprosessin aikana nostanut esiin huolensa seuraavista asioista:

1) sähkökirjan määritelmä
2) liikennepalveluiden rajaukset
3) audiovisuaaliset palvelut
4) mikroyrityksen määritelmä
5) valvontakysymykset

Sähkökirja

HE:n ehdotettu määritelmä on suppeampi kuin minimidirektiivin määritelmä ja merkittävä määrä sähkökirjoja jää tämän sääntelyn ulkopuolelle. Tämänhetkinen esitys vesittää esteettömyysdirektiivin tarkoituksen, eikä sillä siten tavoiteta direktiivin asettamia tavoitteita.

Tämä on ehdottomasti muutettava niin, että sähkökirjan käsite olisi mahdollisimman teknologianeutraali, eikä käsite rajaisi ulkopuolelle missä muodossa sähköisesti luettava materiaali on julkaistu ja tehty saataville eri jakelukanavissa.

Suomi on tietointensiivinen yhteiskunta. Jos tietoa on vaikea tavoittaa, jää ihminen herkästi tietoyhteiskunnan ulkopuolelle. Tämä vaikuttaa työllistymiseen ja opiskeluissa onnistumiseen. Sähkökirjan määrittelyssä on kyse siitä, miten yhteiskunnassa tunnustetaan jokaisen oikeus saada julkista tietoa yhdenvertaisesti. Sähkökirjan saaminen saavutettavaksi kaikille ei ole ongelmallista. Se edellyttää vain, että sekä kustantajat että e-kirjojen jakelijat omaksuvat systemaattisesti prosesseja, jossa saavutettavuustarpeet huomioidaan tarpeeksi ajoissa. Tästä on jo olemassa toimivia hyviä käytäntöjä, ne on vain omaksuttava osana julkaisuprosessia. Media- ja kustannusala ovat tiedonvälityksen ja yhteiskunnallisen keskustelun näkökulmasta keskeisessä osassa toimivaa demokratiaa. Tällä hetkellä kaikki eivät voi osallistua vuoropuheluun, koska tieto on julkaistu tavalla, joka ei ole saavutettavaa ja on siten monien ulottumattomissa.

Kymmenen vuotta sitten hyvin harva oli lukenut e-kirjan avulla, mutta tänään se on yleistä. Nämä eivät kuitenkaan ole saavutettavia ja ongelmia on esimerkiksi äänisynteesin lukemisen kanssa. Tässä on tärkeä huomioida, että markkinat eivät itse ole ilman sääntelyä kyenneet ratkaisemaan näitä ongelmia. Siksi sääntely ja vaikuttava lainsäädäntö ovat hyvin tärkeitä asian ratkaisemiseksi.

Ehdotus sähkökirjan määritelmäksi:

Sähkökirjalla tarkoitetaan pääosin teksti- tai graafisessa muodossa olevaa sähköistä teosta, joka muodostuu tiedostosta tai tiedostojen kokonaisuudesta ja jolla on yksilöllinen nimeke tai pysyvä tunniste tai se on muulla tavalla yksilöitävissä. Sähkökirjalla tarkoitetaan myös palvelua, jossa teos on digitaalisina tiedostoina saatettu yleisön saataville siten, että tiedostoja voidaan käsitellä, lukea ja käyttää ja niissä voidaan navigoida.

Lukeminen ja navigointi voivat toisinaan edellyttää esimerkiksi eri apuvälineiden käyttöä. Mikäli kirjan tuotantoprosessissa ei ole huomioitu saavutettavuuden tarpeita esimerkiksi tiedoston rakenteessa ja metatiedoissa, ei kirjaa voi lukea ruudunlukuohjelman tai pistekirjoitusnäytön avulla.

E-kirjat eivät tänä päivänä rajaudu vain yksittäisiksi tiedostoiksi vaan suurinta osaa e-kirjoista hyödynnetään kuukausimaksullisten lukuaikapalveluiden kautta. Tämän vuoksi on syytä huomioida myös lukuaikapalvelut sähkökirjan määritelmässä. Erityisesti kuukausimaksullisten palveluiden markkinaosuus on kasvanut ja kaikki viittaa siihen, että kasvu jatkuu edelleen.

Kohtuutonta rasitetta kustannusnäkökulmasta ei saisi käyttää verukkeena, jos kustantaja tai jakelu eivät ole omaksuneet uutta tekniikkaa. Erityisesti tärkeää on, että kohtuuton rasite olisi hyvin rajoitetusti hyväksytty poikkeus, kun kyseessä on lastenkirjallisuus. Yhteiskunnalla on merkittävä intressi mahdollistaa jokaiselle lapselle lukemiskokemuksia ja lukemisen kehittämisen edellytykset. Lastenkirjojen kuvitus on pääsääntöisesti sellaista, jonka voi kuvatekstin kautta saada toteutetuksi. Tässä olisi hyvä tehdä vaikutusarviointi erityisesti vammaisten lasten näkökulmasta.

Näkövammaisten liitolle sähkökirjaan liittyvät kysymykset ovat tärkeitä, koska minimidirektiivinkin mukainen sääntely antaisi merkittävästi paremmat edellytykset näkövammaisille lukea kirjoja samalla tavoin kuin muukin väestö.

Audiovisuaaliset palvelut

Sähköisen viestinnän palveluita koskevassa lain 3 §:n 1. mom kohdassa 2c) viitataan audiovisuaalisiin sisältöpalveluihin pääsyn tarjoavalla palvelulla sähköisten viestintäverkkojen välityksellä tarjottavaa palvelua, jonka avulla yksilöidään, valitaan ja katsellaan audiovisuaalisia sisältöpalveluja ja palvelujen esteettömyysominaisuuksia sekä vastaanotetaan näitä palveluja ja ominaisuuksia koskevia tietoja.

Näkövammaisten liiton näkökulma on, että tällä lailla viitataan pääsyyn sisältöön eli esimerkiksi kaapelioperaattorien Hbb-palveluihin, verkon yli katsottaviin sisältöihin ja laitekohtaisiin Smart TV:n sisällä oleviin ohjelmiin ja sovelluksiin. Tulkintamme mukaan esitys tulee laajentamaan saavutettavuuden ja esteettömyyden vaatimukset sisällön lisäksi televisio-ohjelmien katsomiseen tarvittaviin laitteisiin (älytelevisiot, digiboxit ja kaukosäätimet) sekä televisiojakelun käyttöliittymiin: operaattorien IPTV-palveluihin, sekä suoratoistopalveluiden käyttöliittymiin.

On tärkeää, että ohjelmat ja sovellukset tukevat saavutettavuuspalvelujen käyttöönottoa, kuten esimerkiksi tekstityksen, äänitekstityksen ja kuvailultulkkauksen hyödyntämistä. Palvelun ylläpitäjän saavutettavuuspalvelujen käyttötuki on tärkeä kuluttajllle, mm. saavutettavuusseloste/EU-saavutettavuuvaatimusmukaisuuden seloste.

Laajakaista-TV:n saavutettavuus ja esteettömyys koostuvat monesta elementistä (yhteys, laite, palvelu, sisältö) ja on tärkeää, että niitä kaikkia edistetään ja asiakkaalle tarjotaan hyvä kokonaiskäytettävyys. On selkeitä viitteitä siitä, että laajakaista-tv:n suosio on jatkuvassa kasvussa ja tästä syystä hallituksen esitys on hyvin ajankohtainen.

Kysymys on varsin laajasta ja monipuolisesta palveluarsenaalista, jonka esteettömyydestä ja saavutettavuudesta ei ole riittävästi tutkittua tietoa. Tällä hetkellä tiedossamme on, että Traficom olisi tilannut selvitystyön siitä, millä tasolla internetpohjaisten tv-palvelujen esteettömyys tällä hetkellä on.

Kokonaiskäytettävyys on koko jakeluketjun vastuulla, erityisesti jakelijoiden puolella. TV:n katseluun liittyvien laitteiden tulee tulevaisuudessa olla helppokäyttöisiä, saavutettavia ja ymmärrettäviä eri tavoin vammaisille kuluttajille. Samalla erityisesti kuulo- ja näkövammaisilta katselijoilta vaaditaan yläpitämään vahvaa digiosaamista palvelujden hyödyntämisessä.

Lainsäädännön luomalla paineella edellytykset kokonaiskäytettävyyden, -esteettömyyden ja -saavutettavuuden paranemiselle ovat olemassa.

Liikennepalvelut

Näkövammaisten liitto on huolissaan siitä, että kaupunki- ja esikaupunkiliikenteen kiinteät näyttöpäätteet jäävät rajauksen ulkopuolelle. Näyttöpäätteet on erityisen tärkeä sisällyttää lainsäädäntöön, koska sillä on konkreettinen merkitys vammaisten ja ikääntyvien matkustajien edellytyksille matkustaa itsenäisesti arjessa. Noin 80% Suomen matkoista suoritetaan juuri paikallisliikenteessä ja tämän vuoksi tällä uudistuksella olisi suuri konkreettinen merkitys yksittäisten kuluttajien mahdollisuuksiin liikkua julkisilla kulkuvälineillä itsenäisesti. Velvoitteet tehdä liikennepalvelusovelluksista saavutettavia ovat jo nyt velvoittavia saavutettavuusdirektiivin myötä. Tarkoituksenmukaista olisi tehdä kaupunki- ja esikaupunkiarjen matkustamisesta sujuvaa kaikille kuluttajille. Suunnittelu kaikille -

periaatteet on keskeistä omaksua juuri nyt. Yhteiskunnassamme ei ole varaa löytää erillisiä ratkaisuja vammaisille ja iäkkäille henkilöille.

Näkövammaisten liitto näkee huolestuttavana sen, että lakiin tuotteiden esteettömyysvaatimuksista ja sen sääntelyyn eivät kuulu liikenneterminaalien aikataulunäytöt ja liikennevälineiden sisällä olevat reittinäytöt. Matkustajat ovat välittömässä vuorovaikutuksessa terminaaleissa ja liikennevälineissä myös aikataulunäyttöjen kanssa. Vuorovaikutteisuus ei kosketa pelkästään henkilökohtaisia laitteita tai niissä olevia tuettavia sovelluksia tai ohjelmistoja.

Näkövammaisten liitto muistuttaa, että ns. vuorovaikutteisissa laitteissa, kuten matkapuhelimessa matkaoperaattorin sovellus on dynaaminen ja tuo ajantasaisen tiedon matkustajan ollessa liikenneterminaalissa ja liikennevälineissä. Ajantasainen tieto välitetään sovelluksen kautta, koska ajantasainen matkatieto ennen matkaa ja matkan aikana on erityisesti vammaisille henkilöille tärkeä tieto. Tämä ajantasainen tieto korostuu erityisesti, kun tulee muutoksia matkareittiin tai -aikaan, tämäkin tulisi ilmoittaa muun muassa sovelluksessa tai vähintään tekstiviestillä.

Huomiota on kiinnitettävä myös siihen, että meillä Suomessa on merkittävä väestönosa: ikääntyneet ja ikääntyneet vammaiset henkilöt. Kaikilla ei ole tarvittavia valmiuksia hyödyntää älypuhelimissa käytettäviä vuorovaikutteisia sovelluksia tai ohjelmia. Nämä puutteet ”universal designin” toteutuksessa ja sääntelyssä johtavat todennäköisesti suurempaan avun ja erilaisten mukautusten tarpeeseen, sillä käyttäjien tarpeet eivät mihinkään katoa. Ikääntyvä väestö huomioiden käyttäjien erilaiset tarpeet saavutettavalle tiedolle ja esteettömälle tiedon välitykselle tulevat pikemminkin tulevaisuudessa kasvamaan.

Tämän hetken EU-matkustajaoikeuksiin liittyvä asetus määrittää liikenneoperaattoreiden velvoitteet. Toimiva matkaketju sisältää myös ajantasaisen tiedon saamisen matkan toteutumisen aikana. Ajantasainen tieto on saatavissa liikenneterminaalien aikataulunäytöissä ja liikennevälineen sisätiloissa. Näkövammaisten liiton tietojen ja havaintojen mukaan matkustajainformaatio näytöillä toimii parhaiten liikenneterminaaleissa ja asemilla. Sen sijaan liikennevälineiden sisällä näytettävän matkustajainformaation jakamisessa on suurta vaihtelua. Parhaiten matkustajainformaation saa kuulutuksin. Pitkän matkan busseissa kirjallinen viestintä ei toteudu tai poikkeustieto ei välity kuin vain ääneen

perustuvin kuulutuksin. Raideliikenteessä kaukojunissa matkustajanäytöt ovat pääsääntöisesti käytössä, mutta on tilanteita, joissa näytöt ovat pimeinä tai eivät ole käytössä laisinkaan. Näkövammaisten liitto painottaa jo olemassa olevien teknologisten ratkaisujen hyödyntämistä visuaalisen matkustajainformaation välittämisessä.

Näkövammaisten liitto ehdottaa matkaoperaattorille velvoitteeksi informoida tiedot muun muassa matkustajan älypuhelimeen joko sovelluksen tai tekstiviestin avulla. Samanaikaisesti toteutuu yksi ratkaiseva tekijä matkapolun toteutuksessa EU-matkustajaoikeuksiin liittyvän asetuksen ehtojen mukaisesti.

Huomioitavaksi tulee liikennepalveluissa myös itsepalveluperiaatteella toimivat maksupäätteet tai lippu- ja maksuautomaatit esimerkiksi pysäköintihalleissa.

Rakennetun ympäristön esteettömyys

Hallituksen esitysluonnoksesta antamassaan lausunnossa Näkövammaisten liitto painotti, että on välttämätöntä, että rakennetun ympäristön esteettömyysvaatimuksia sovelletaan heti muiden esteettömyysvaatimusten kanssa. Liitto katsoo, että jättämällä pois lakiesityksestä EU:n esteettömyysdirektiivin liitteen III:n mukaiset rakennetun ympäristön esteettömyysvaatimukset, valittu sääntelytapa johtaisi tosiasiassa vammaisten ihmisten syrjintään.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että jättämällä rakennetun ympäristön esteettömyys pois kansallisesta lainsäädännöstä, aiheuttaisi se, ettei Suomi toimeenpane YK:n vammaissopimusta täysimääräisesti. On huomattava, että ympäristö on mainittu erikseen YK:n vammaissopimuksessa. YK:n vammaissopimuksen mukaan “kaikille sopiva suunnittelu tarkoittaa tuotteiden, ympäristöjen, ohjelmien ja palvelujen suunnittelua sellaisiksi, että kaikki ihmiset voivat käyttää niitä mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoissuunnittelua.”

Mikroyritykset

On erittäin huolestuttavaa, että mikroyrityksen määritelmä on niin laaja, että 92 % suomalaisista yrityksistä jää tämän direktiivin ja HE:n määritelmän ulkopuolelle. Esityksessä ehdotetaan, että esteettömyysdirektiivin palveluja koskevat määräykset eivät koskisi ns mikroyritysten tuottamia palveluja (s. 74). Direktiivissä 'mikroyritys' on

määritelty yritykseksi, jonka palveluksessa on alle 10 työntekijää ja jonka vuosittainen liikevaihto tai vuosittainen taseen loppusumma on enintään 2 miljoonaa euroa.

Näkövammaisten liitto ehdottaa, että noudatettaisiin kansallisen yrityslainsäädännön kanssa yhdenmukaista mikroyrityksen määritelmää. Kirjapitolain (1620/2015) 1:4b mukaisesti mikroyritykseksi määritellään yritys, jolla sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella ylittyy enintään yksi seuraavista kolmesta raja-arvosta tilinpäätöspäivänä 1) taseen loppusumma 350 000 euroa, 2) liikevaihto 700 000 euroa tai 3) tilikauden aikana palveluksessa keskimäärin kymmenen henkilöä.

Valvonta ja oikeusturva

Näkövammaisten liitto pitää hyvänä ratkaisuna jakaa valvontavastuuta läpi tuotantoketjun Yhdysvalloista saatujen hyvien kokemusten perusteella. Markkinoiden ulkopuolelle jäämisen riski luo vahvan kannustimen hyvään laadunvalvontaan tältä osin. Myös olemassa olevan osaamisen ja rakenteiden käyttö on myös perusteltua.

Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että viranomaisen tai viranomaisten, joiden tehtäviin kuuluvat neuvonta ja/tai jälkivalvonta, tulee saada riittävät resurssit tehtävän hoitamiseksi. Yrityksille tulee tarjota tukea ja opastusta esteettömyysdirektiivin velvoitteiden täyttämiseksi ja tämä tulee aloittaa tarpeeksi ajoissa. Myös HE on todennut tämän uudistuksen lisäävän viranomaistehtäviä. Valvontaan ja neuvontaan on lisättävä resursseja etupainotteisesti, sillä se nopeuttaa paradigman muutosta ja ennaltaehkäisee valvonnan tarpeita myöhemmin. Näkövammaisten liitto pitää hyvänä, että tämä tarve on tunnistettu myös HE:ssä (s. 91-94).

Standardisointityöhön, johon myös valvontaviranomainen osallistuu, tulee myös osallistaa vammaisia henkilöitä ja järjestöjä YK:n vammaisyleissopimuksen artiklaa 4.3 kunnioittaen. Tuotteissa ja palveluissa tulisi myös ilmetä, minkä vuoden standardeja tuotteeseen sovelletaan.

Kuluttajalle on tärkeä voida hoitaa asiansa yhdellä luukulla, koska toisinaan voi olla käytännössä hyvin vaikeaa määritellä onko vika palvelussa vai tuotteessa. Nyt voi muodostua tilanteita, joissa kuluttaja ei välttämättä tiedä minkä yrityksen puoleen tulee kääntyä reklamaation kanssa ennen viranomaisten puoleen kääntymistä.

Hallituksen esityksessä ei myöskään kaikilta osin tule selväksi kenellä on kokonaisvastuu käyttöön otettavan lainsäädännön toteutumisen seurannasta. Tämä on tärkeää sekä direktiivin minimivelvoitteiden täyttämisen näkökulmasta että YK:n vammaisyleissopimuksen toteutuksessa. Jälkivaikutusten arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota erityisesti vammaisvaikutusten arviointiin.

NÄKÖVAMMAISTEN LIITTO RY

Jukka Tahvanainen
toimitusjohtaja

Sari Kokko
järjestöjohtaja